בס״ד

״הדף לתולדותינו״

יום **ה'**, **כ"ח** ב**מנחם אב** תש**ע"ו** (**01** ב**ספטמבר** 2016)

עם הדבק בעברו בלבד הוא עם גוסס, אך אם היהודים ישאבו מעברם דעת ואהבה אל מורשתם, יהיה להם הכח לפתוח את שערי עתידם.
אבא קובנר, 1978

היום, **כח' באב**, בשנת 5524 (1764 למניינם), **התקיימה הישיבה האחרונה של "ועד ארבע הארצות" בפולין**.

"ועד ארבע הארצות", שהוקם באמצע המאה ה-16, הפך מיד לאחר הקמתו למוסד המרכזי של ההנהגה היהודית בפולין-ליטא, והוא פעל ברציפות למשך מעל ל-200 שנה, עד, כאמור, 1764. הוועד איגד את כל היהודים ב-4 מחוזות (גלילים) בפולין ובליטא: גליל "פולין גדול", גליל "פולין קטן", רייסאן (רוסיה הלבנה) וווהלין.

הוועד הוקם בעידודם של שליטי פולין כדי לסייע להם לגבות מסים מהאוכלוסיה היהודית במדינה. לאחר הקמתו, נטל לעצמו הארגון החדש סמכויות רבות בניהול חיי היום-יום בפולין. בתחילה, חברי הוועד – בין 30 ל-70 רבנים ומנהיגים יהודים – נבחרו ע"י ראשי כל המשפחות היהודיות ששילמו מסים. מאוחר יותר, הופסקו הבחירות הכלליות, והנציגים נקבעו ע"י מספר משפחות יהודיות עשירות. אנשי הוועד נפגשו פעמיים בשנה.

הוועד היה אחראי לגביית המסים מהיהודים ולהעברתם לשלטונות, והוא ניצל את סמכויותיו לקביעת שורה ארוכה של תקנות בענייני יושר במסחר, יישוב סכסוכים, איסוף כספי תרומות למען יהודי ארץ-ישראל, דאגה לפליטים שגורשו מארצם, מתן אישור להדפסת ספרים וכד'. גם החזקת ישיבות והקמת ישיבות חדשות נכללו בתחום אחריותו של הוועד.

הוועד ייצג את היישוב היהודי בפני השלטונות ובפני הכנסיה הנוצרית, וכן עמדו בקשרים עם ראשי קהילות יהודיות בארצות אחרות. אף-על-פי שלוועד לא היתה סמכות אכיפה חוקית, התקבלו בדרך-כלל תקנותיו על-ידי רוב הציבור היהודי. במקרים קיצוניים הטילו ראשי הוועד חרם על קהילה סרבנית.

אזי מה קרה? למה הוועד, שאמנם החזיק מעמד כאמור למשך יותר מ-200 שנה, לא המשיך את פעילותו? ובכן, כוחה של ההנהגה היהודית נחלש במהלך המאה ה-18. יהודים רבים המרו את תקנות הוועדים והעדיפו לקבל את חסותם של הפריצים או של מוסדות המדינה. עם השנים, רבו תקנות החרם שהוטלו על "כל איש ישראל הפונה לשום פריץ שיפטרנו מן המס". בין הקהילות היהודיות גברו הסכסוכים, בעיקר סביב גביית המסים. בשנת 1721, למשל, פנו רוב קהילות ליטא לבית הדין של האוצר בתביעה נגד הקהילות הראשיות, שערכו, לטענת יהודי ליטא, חלוקה בלתי הוגנת של המסים, וגבו מהם סכומים גדולים מדי. בתוך הקהילות, גברו המתיחויות סביב מינויים לתפקידי ההנהגה. כל אלה הביאו לפגיעה משמעותית בסמכותה של הקהילה היהודית, בעיקר בנושא גביית המסים בשביל השלטונות.

בשנת 1764, בתקופת שלטונו של פוניאטובסקי – המלך האחרון בפולין לפני חלוקתה בין שלוש המעצמות: פרוסיה, רוסיה ואוסטריה – ביטל הפרלמנט הפולני את "**וועד ארבע הארצות**" היהודי. בו זמנית, בוטל גם "**ועד מדינה ליטא**", שפעל כגוף עצמאי במקביל ל"וועד ארבע הארצות " הפולני. בתום כ-200 שנות פעילות, בוטלו שני המוסדות היהודיים האוטונומיים, שייצגו את הקהילות היהודיות בפני השלטונות. הנימוק הרשמי לביטול הוועדים היה ייעול המנגנון לגביית המסים. אך למעשה בוטלו המוסדות האוטונומיים במסגרת המגמה הכללית של שליטי פולין לגבש משטר ריכוזי יעיל יותר במדינה. (ואני שואל, ברוח של – "אם תרצו, אין זו אגדה" – אילו היהודים רצו להמשיך לשלוט במידה האפשרית על עצמם, האם היד הנכרית היתה יכולה למנוע זאת מאתנו...?)

[ואלה תולדות...2000]